

Л. Е. АНУАРОВА

PHOMA SACC ТУЫСЫ

Бұл пикнидалы түссіз, бір ирек екі-үш клеткалы конидии түзіп көбейетін факультативті паразитті саңырауқұлақтар *Mycota* (саңырауқұлақтар) соның ішінде *Ascomycota* бөліміне *Deuteromycetes* класына *Sphaeropsidales* қатарына, *Sphaeropsidaceae* (*Phomaceae*) тұқымдасына жатады. (Ainsworth, Bisby, 1971). Негізінен пикнидалары зардапталған, дақ түзілмеген кеуіп қалған сабақтарда, бұтақтарда, жапырақ сағағында, алақанында жетіледі. Қазақстанның споралы өсімдіктер флорасында (1967) *Phoma* туысының 119 түрі көрсетілген.

Sphaeropsidaceae (*Phomaceae*) тұқымдасына *Phoma* туысы түрлеріне морфологиялық ерекшеліктері ұқсас *Phyllosticta* Desm. туысы түрлері. Негізінен өсімдіктердің жапырақтарының, сабақтарының паразиті, ақшыл қоңыр, қара қоңыр, ортасы сұр дақтар түзіп зардаптайды. Қазақстанның споралы өсімдіктер флорасында (1967) *Phyllosticta* Desm. туысының 146 түрі көрсетілген.

А. Allescher (1901) *Phyllosticta* туысы түрлері тек өсімдіктердің жапырақтарын, *Phoma* туысы түрлері сабақтарын зардаптайды деп есептеп P. Saccardo (1884, 1894, 1913) сипаттама берген *Phyllosticta* туысының 70 түрін *Phoma* туысына ауыстырды. Van der Aa (1973) *Phyllosticta* туысы туралы шығарған монографиясында *Phyllosticta* туысында конидилерінің сілемейлі өсінділері бар 49 түрді ғана қалдырды.

1990 ж. van der Aa Н. А., Noordeloos М. Е., de Ceruyter Н. *Phyllosticta* туысына жатқызды. *Phoma* sect. *Phyllostictoides* туысына жатқызды. *Phoma* туысының бұл секциясына жататын түрлерінің конидилерінің сілемейлі өсіндісі жоқ. Жынысты көбею кезеңі *Mycosphaerella* Johans. және *Leptosphaeria* Ces. et de Mart. туысы түрлері.

1999 жылы Маркевичи Вакловас Литвада жанадан *Phyllosticta* туысының 6, *Phoma* туысының 7 түрін сипаттап жазды. 1979 ж. Б. А. Томилин *Mycosphaerella* Johans. туысының түрлерінің конидиялы кезеңі *Phoma halimodendri* Murash., *P. anethi* (Fr.) Sacc., *P. atropae* Roum., *P. betae* Frank., *P. verbascicola* Sck., *P. silvatica* Sacc. сияқты анаморфты саңырауқұлақтар деп көрсетті.

Жоғарыда көрсетілген мәліметтерді және өзіміз жүргізген тәжірибелердің нәтижелерін төмендегідей етіп қорытындыладық.

Іле Алатауындағы өсімдіктерді зардаптайтын пикнидиальды саңырауқұлақтардың биологиялық,

экологиялық ерекшеліктерін зерттеу кезінде *Phyllosticta* туысының 17 түрі, *Phoma* туысының 15 түрі жиналып анықталды. Олардың номенклатурасына талдау жасалды. Бір өсімдік түрінен *Phyllosticta* туысының да, *Phoma* туысының да түрлерінің сипатталып жазылғандығы нақтыланды. Атап айтқанда ол өсімдік түрлері: *Ephedra intermedia* Beta vulgaris, *Dianthus kuschakewiczii*., *Ribes nigrum* (*Phyllosticta 8 түрі, *Phoma* 1 түрі), *Brassica oleracea*, *Thlaspi arvense*, *Rosa spinosis-sima*, *Rubus idaeus*, *Crataegus almaatensis*, *Malus domestica* *Trifolium pratense*, *Goebelia alopecuroides*, *Medicago sativa*, *Euonymus semenovii*, *Rhamnus cathartica*, *Dictamnus angustifolius*, *Syringa vulgaris*, *Fraxinus sogdiana*, *Lycopersicon esculentum*, т.б. van der Aa et al. (1990) *Phoma* туысына номенклатуралық өзгерістер жүргізуіне байланысты бір өсімдік түрлерінде көрсетілген *Phyllosticta* Desm. туысы сол өсімдікте сипатталып жазылған *Phoma* Sacc. Sect. *Phyllostictoides* туысы түріне жатқызуға болады. Бірақ көп жағдайда сол өсімдік түрінде *Phyllosticta* мен *Phoma* туыстарының әрқайсысынан конидилерінің өлшемдері негізінде бірнеше түр сипатталған. Сондықтан эксперименттік зерттеулер жүргізіп, *Phoma* туысы түрлерінің конидилерінің пішіндерінің өлшемдерінің өзгеру деңгейі, телеморфты кезеңі анықталуы тиіс. Өзгергіштігін анықтау стационарлық бақылаудың, таза өкпесіндегі конидии түзу зардаптау кезіндегі түзілген конидилерінің ерекшеліктерін даму циклын зерттеудің нәтижесінде жүзеге асырылады.

Мұндай зерттеулердің қорытындылары Ж. Ж. Қожантаеваның монографиясында (1994, 113-129 б.) берілген. Нәтижесінде *Phoma graminis* West, *P. graminella* Sacc., *Phoma* sp. (= *Phyllosticta allii* Tehon et Eve Daniels), *P. putator* Sacc., *P. oblonga* Des., *Phoma* sp (на *Cannabis ruderalis*), *P. urticae* Schutz. et Sacc., *Phoma* sp. (на *Stellaria medium*), *P. berberidis* Sacc., *P. ribicola* Sacc., *P. ambigua* (Nits.) Sacc., *P. mali* Schulz et Sacc., *P. crataegi* Sacc., *P. rubicola* Brun., *P. ligustrina* Thuem. *P. lathurina* Sacc., *P. roumeguerii* Sacc., *P. hyperici* Brun., *P. elaeagni* Sacc., *P. cinerae* Desm., *P. podagrariae* West., *P. dictamni* Sacc., *P. ramealis* Desm., *Phoma* sp (на *Patrinia intermedia*), *Phoma* sp. (на *Helianthus annuus*, *Phoma* sp. (на *Erigeron aurantiacus*), *P. albicans* Rob. et Desm., *P. sorbi* (Lasch) Sacc., *P. phlogis* Roum. түрлері қалдырыл-

ған.

Жоғарыда көрсетілген зерттеулер біздің эксперименттік зерттеулерімізбен жалғасты.

Phyllosticta Desm. туысы түрлері *Phoma* Sacc. Sect. *Phyllostictoides* туысының номенклатурасындағы приоритеті келесі түрлеріне ауыстырылды.

Phoma ephedricola Brun. (= *Phyllosticta chantavica* Byzova).

Phoma betae Rostr. (= *Phyllosticta betae* Oud)

Phoma atriplicina West (= *Phyllosticta atriplicis* Desm.)

Phoma herbarum Westend (= *Phyllosticta dianthi* Westend.)

Phoma lingam (Tode) Desm. (= *Phyllosticta brassicae* (Curr.) West.)

Phoma sorbi (Lasch) Sacc. (= *Phyllosticta sorbi* West.)

Phoma rosae Schulz. et Sacc. (= *Phyllosticta rosarum* Pass.)

Phoma sophorae Sacc. (= *Phyllosticta* sp.)

Phoma roseola Desm. (= *Phyllosticta medica-ginis* (Fuck.) Sacc)

Phoma trifolii Johnson et Valleae (= *Phyllosticta trifolii* Rich.)

Phoma destructiva Plowr. (= *Phyllosticta lycopersici* Peck.)

Phoma subordinaria Desm. (= *Phyllosticta plantaginis* Sacc.)

Phoma scobina Cooke. (= *Phyllosticta froxini-cola* (Curr.) Ell. et Ev.

Phoma syringina Sacc. (= *Phyllosticta syringo-phila* Oud., *P. syringae* West., *P. syringella* (Fuck) Allesch.)

Phoma foveolaris (Fr.) Sacc. (= *Phyllosticta euonymi* Sacc.).

Жапырақтарындағы дақтарда пикнидаларда бір клеткалы түссіз конидилер жетілген түрлер де *Phoma* Sacc. Sect. *Phyllostictoides* туысы түрлері деп қарастырылды.

Phoma equiseti Desm. (= *Phyllosticta* sp. на *Equisetum ramosissimum*.)

Phoma brachypodii Brun. (= *Phyllosticta* sp. на *Brachypodium siivatieum*.)

Phoma culmicola Schw. (= *Phyllosticta* sp. на *Phoma gregaria* Syd. Sub sp. *thlaspeos* Karst. (= *Phyllosticta* sp. на *Thlaspi arvense*.)

Phoma labaterea Westend. (= *Phyllosticta* sp. на *Labatera thuringiaca*.)

Phoma exugia Desm. (= *Phyllosticta* sp. на *Solanum tuberosum*.)

Phoma heliotropii F.Gassi (= *Phyllosticta* sp. на *Heliotropium arquuzioides*.)

Phyllosticta* туысының бұл түрлері Флор. Спор.

Раст. Каз. (1967) көрсетілген.

Зерттеулердің барысында анықталып, бірақ олардың иесі болатын өсімдік түрлерінде *Phoma* Sacc. туысы түрлері сипатталмаған *Phyllosticta* Desm. түрлері де *Phoma* Sacc. Sect. *Phyllostictoides* туысы түрлеріне ауыстырылды. Олар:

Phoma sp. (*Melilotus albae*)

Phoma sp. (*Phyllosticta prumcola* Sacc.)

Сонымен бірге *Phyllosticta* Desm., *Phoma* Sacc туыстарына ылғалды камерада өнбейтін, өсімдіктерді зардаптауға қатыспайтын бактериялар тәрізді ұзындығы 5м, ені 1м-нан аспайтын конидилері бар түрлерді де жатқызған. Тіпті Б. А. Томилин (1979), W. B. Kendrick және Di Cosmo (1979) *Phoma* Sacc. туысының кейбір түрлерін жынысты көбею кезеңінің спермаго-ниальды кезеңі деп көрсетеді. Сондықтан бак-терия тәрізді конидилерді спермацилер деп нақтылау керек.

Сонымен *Phoma* Sacc. туысына төмендегідей анықтама беруге болады. Пикнидалары шар, эллипс тәрізді. Устьицалары жай құрылымды немесе өсінді түрінде болып кутикуланың астында түзіледі, біртіндеп эпидермистен жартылай жоғары көтеріліп тұрады. Қоректенетін өсімдігінің ұлпасына жарым-жартылай еніп, шашыраңқы қатарласып немесе бір-біріне тығыз топтасып орналасады. Қабырғалары жұқа, қоңыр түсті параллектенхималық ұлпадан тұрады. Конидии сағағы жай, қысқа немесе болмайды. Конидилері бір жасушалы, түссіз, кейбір түрлері сарғыш түсті болып, жұмыртқа, ұзынша эллипс және цилиндр тәрізді Аксельде пішіндері көп соның бәрін беру керек кішкене иілген, ұзындығы 15м-н аспайды, кейде 2 май тамшысы болады.

Өсімдіктердің жапырағын, сабағын, жемісін, кеуіп қалған өсімдіктердің сабағын зардаптайды. Паразитті және сапрофиті түрлері дақ түзбейді. Факультативті паразитті түрлері ақ, сұр, айқын қоңыр, ортасы түссіздене бастаған дақтар түзеді. Кейде дақтар қызыл-күлгін, қызыл жиекті болады.

Phoma туысы түрлерінің 2000-нан астам түрі бар: *Mycosphaerella* Johans., *Leptosphaeria* Cesati et de Notaris, *Guignardia* Viala et Ravaz, *Nitschkia* Otth, *Diaporthe* Nitschke, *Cucurbitaria* S. F. Gray, *Ophiobolus* Riess, *Laestadia* Auerswald, *Pleospora* Rabenhorst т.б. асқалы саңырауқұлақтардың конидиялы кезеңі.

ӘДЕБИЕТ

1. *Кужантаева Ж.Ж.* Биологические особенности грибов рода *Septoria* Sacc. на юге Казахстана. Алматы: Ғылым, 1994. С. 113-129.

2. *Томилин Б.А.* Определитель грибов рода *Mycos-*

phaerella Johans. Л.: Наука, 1979. 318 с.

3. Флора споровых растений Казахстана. Алма-Ата, 1967. Т. 5. С. 175-205.

4. Allescher A. Fungi imperfecti: Hyalin – sporige Sphaeriodeen // Rebenhorst's Kryptogamen – Flora von Deutschland, Oesterreich and der Schweiz. Ed. 2. 1901. Bd. 1. Hbt. 6-1016 s.

5. Kendrick W.B., DiCosmo F. Telemorph – anatorph connection in Ascomycetes // The whole fungus. Alberta. 1979. V. 1. P. 283-410.

6. Saccardo P. Fungorum extra – europaeorum pugillus // M1-chelia. 1878. N. 1. P. 133-197; N. 2. P. 136-149.

7. Saccardo P. Sylloge Fungorum // Patavii. 1882. 1931. Bv. 1. 25(1884. V. 3. P. 560-562; 1906. V. 18. P. 376-396; 1913. V. 22. P. 1086-1121).

8. Van der Aa H.A., Woordeloss M.E., de Gruyter L. Species conaptis in selected genera of Colomycetes // Studies in Mycology. 1990. N. 32. P. 3-20.

9. Markevici us Vaclovas. Nauji duomenys apie Phyllosticta Pers. ir Phoma Fr. genciu grybus Lietuvoje // Bot. Lithuan. 1999. N. 5. P. 283-288.

Резюме

В связи с изменением номенклатуры Phoma род подробно описан. Многие виды Phyllosticta переведены в виды рода Phoma, имеющих приоритет в номенклатурном отношении.

Summary

The bond of changing nomenclaturj Phoma has been given all describing. Many aspects Phyllosticta were trans-lating to delivery Phoma which has been in nomenclature.

ҚазМемҚызПИ

Түскен күні 02.05.06 ж.

Г. М. ДАЛАБАЕВА

КОНЦЕПТ-МАКСИМУМЫ КАК ПРЕЦЕДЕНТЫ И ФРАГМЕНТЫ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

Под концептами обычно понимают совокупность культурных архетипов, которые определяют специфику национального менталитета, в том числе национального характера, национального языка, мировоззрения – словом все то, что придает национальный колорит языковой картине мира этноса. Их можно отнести к прецедентам. При определении сущности прецедента следует опираться на его определение, данное Д. Б. Гудковым, а именно: «В связи с этим представляется необходимым определение набора тех «культурных предметов» (отраженных в сознании феноменов материального и духовного мира), которые, в свою очередь, отражают и определяют специфику национального характера, этнического и языкового сознания. Подобные предметы мы называем прецедентами» [1, с. 99].

На наш взгляд, концепты-максимумы представляют прецедентные тексты и национально-прецедентные феномены. Национально-прецедентные феномены, по словам Д. Б. Гудкова, – это те единицы, которые «известны любому среднему представителю того или иного сообщества и входят в когнитивную базу этого сообщества» [1, с. 99].

Национальные прецедентные тексты-концепты представляют собой фреймы понимания, в которых заключена вся информация, необходимая для того, чтобы получить представление о культуре того или иного народа. Концепт – это культурно отмеченный вербализованный смысл, т. е. «вербализованное понятие, отрефлектированное в категориях культуры».

Концепт как культурный прецедент представляет собой именно микрофрейм понимания, так как включает в себе все компоненты знания, необходимые для прагматического понимания смысла того или иного явления, ситуации. Т. А. ван Дейк не случайно рассматривал фреймы и речевые акты как комплексную единицу понимания, подчеркивая, что фрейм – «это общее знание, не являющееся аморфным, оно организовано в концептуальные системы. Их можно описать в терминах фреймов. Фреймы не являются произвольно выделенными кусками знания. Во-первых, они являются единицами, организованными вокруг некоторого концепта. Но и в противоположность простому набору ассоциаций эти единицы содержат основную, типическую и потенциально возможную информацию, которая ассоциируется с